

Arne Jon Isachsen

VINTERBREV

Februar 2012

HVA ER LUKSUS?

Hva er luksus? Å kunne gjøre det man har lyst til. Definert slik trenger ikke luksus å koste all verden. Å ta på seg skiene klokken halv ti på Fossum en vanlig hverdag for deretter å rusle opp til Østernvann og videre til Abbotjern og over Triungvann opp til Tjæregrashøgda, som ligger 485 moh, og videre til Brunkollen, er luksus for meg. Tar fri fra jobben. Men egentlig med den beste samvittighet. Var på BI på lørdag og fikk gjort unna mye. Alene og i fred og ro. Samme denne andre tirsdagen i februar. Så godt som alene i løypene. Minus fire-fem grader. Godt føre. Lett å smøre. Blå extra.

Luksus har gjerne noe med eksklusivitet å gjøre. At bare noen få har tilgang på godet. Siden de andre må arbeide på en tirsdag mens jeg kan gå på ski, blir preget av luksus mer markant. Dessuten er det bedre å gå når racere i kondomdresser ikke fyker forbi og bikkjer som ikke finner sine eiere, virrer omkring.

Mens andre stuer i marka er stengt mandag og tirsdag, nøyer Brunkollen seg med å holde dørene lukket bare på mandager. Tirsdag har man lenge oppe. Fra klokka tre til syv om kvelden serveres det suppe. På Brunkollen bevilger jeg meg en kopp kaffe og en stor vaffel med jordbærsyltetøy og rømme. Billig. Fikk igjen 55 kroner på hundrelappen. Og godt – man hadde ikke spart på kardemommen i vaffelrøren. Men ikke de beste vaflene jeg har smakt. De lages på Tuvaseter, en snau mils vei fra Ustaoset innover Hardangervidda. ”Men oppskriften min får du ikke”, sier de på Tuva som lager dem, om du spør.

Jeg er tilbake på Fossum i god tid før klokken ett. Og i gang med arbeid hjemme på spisestuebordet en times tid senere.

Stakende innover Triungvann tenker jeg på Hellas. Landet har brukt mer enn det har skapt. Levd over evne. Staten har gått foran. Latt landets innbyggere nyte godt av offentlige goder uten å ha skattlagt de samme innbyggerne nok til å betale for all herligheten. Etter den søte kløe kommer den sure svie. Om staten skal spare, må skattene opp, og de offentlige utgiftene ned. Mens den greske nasjonalforsamlingen vedtar innstrammingspakker, brenner sinte grekere ned flere bygninger i hovedstaden. Ødelegger verdifull realkapital. Ikke særlig hensiktsmessig for en økonomi som sliter med stor gjeld og økende arbeidsløshet. Ikke særlig tillitsvekkende overfor andre euroland som forventes å forstrekke Hellas med ytterligere lån.

Tenker på begrepet "Hollandsk syke", som ble mye diskutert på 1970- og 1980-tallet. Denne syken skyldes altfor stor pengerikelighet på det offentliges hender. Når myndighetene får stor tilgang på midler, som de hollandske fikk den gang man fant betydelige mengder gass på slutten av 1960-tallet, og bruker disse pengene friskt, til velferdsgoder som skal sikre den sittende regjering gjenvalg, kan resultatet lett bli svekket konkurransevne gjennom tiltakende inflasjon. Bedrifter i konkurranse med utlandet får dårligere rammebetingelser, og industrien bygges raskere ned enn hva ønskelig er. Ønskelig med nedbygging av industri? Klart det. I alle land som lykkes med økonomisk vekst, vil industrien etter hvert avgi arbeidskraft til tjenesteytende næringer. Ganske enkelt fordi produktivitetsveksten i vareproduksjon er langt høyere enn i tjenesteproduksjon samtidig som etterspørselen etter mange typer tjenester stiger med velstandsnivået. Men tingene kan skje for raskt. Ved "Hollandsk syke" forsvinner industriarbeidsplasser i for høyt tempo.

Norge med sine store forekomster av olje og gass har håndtert "Hollandsk syke" bra. Men ikke i starten. Motkonjunkturpolitikken på slutten av 1970-tallet var altfor dristig. I 1977 dro vi til med et underskudd på driftsbalansen med utlandet tilsvarende 14 prosent av BNP – langt over det dobbelte av hva Hellas har opplevd de senere årene. Men Norge tok rev i seilen. "Februartiltakene" av 1978 bestod av solide innsparinger i statens budsjetter og en nedskrivning av kronen på åtte prosent. Skuta rettet seg opp. Godt hjulpet av en dobling av oljeprisene et par år senere.

Hva har Hellas med dette å gjøre? Jo, Hellas har også sin form for hollandsk syke. Den skyldes ikke pengerikelighet på statens hånd ved funn av olje og gass. Men pengerikelighet ved inntreden i den økonomiske og monetære unionen i EU i 2001. Da grekerne tok euroen i bruk, åpnet det seg et enormt vindu mot verden. På utsiden av dette vinduet stod pensjonsfond og andre forvaltere av andres penger, klare til å kjøpe greske statsobligasjoner over en lav sko. Med en horde nye kjøpere av greske statspapirer, sank renten på dem som en stein. Den greske stat kunne finansiere seg til en latterlig lav rente. Og grep anledningen. Offentlige utgifter økte i et langt raskere tempo enn offentlige inntekter.

Men hvorfor dette vinduet? Hvorfor gikk pensjonskasser og andre som plasserer formue, tungt inn i greske statspapirer i det øyeblikket de ble denominert i euro? Fordi forestillingen om at Hellas med euro aldri ville unnlate å innfri sine forpliktelser. Hvor

tok de denne forestillingen fra? De tok den ut av tomme lufta. Verre enn det. De burde og kunne visst bedre. For i rammeverket rundt euro het det helt klart at hvert enkelt land – og hvert enkelt land alene – var ansvarlig for egen statsgjeld. På samme måte som amerikanske finansinstitusjoner overbeviste seg selv og andre om at ”prisen på boliger aldri synker” – og på det grunnlaget lånte ut i bøtter og spann til amerikanske husholdninger – for så å oppleve at boligprisene sank med 40 prosent, på samme vis overbeviste ”markedet” seg om at en konkurs fra Hellas ville ikke Tyskland og Frankrike, og heller ikke Den europeiske sentralbanken, tillate. Da ville nemlig euroen komme i spill. Hørt maken til tøv. Som om den amerikanske dollaren ville kunne komme i spill i 1975 da byen New York var på nippet til å ikke kunne betjene sin gjeld. President Gerald Ford skjønnte åpenbart mer enn Merkel og Sarkozy har gjort de senere årene, ved ganske enkelt ikke å innlede noen samtale med borgermesteren i New York om byens økonomiske problemer. De fikk new yorkerne selv ordne opp i.

Angela Merkel, den tyske forbundskansleren, og Nicholas Sarkozy, den franske presidenten, har gjort Hellas en bjørnetjeneste ved ikke å håndtere Hellas slik Gerald Ford i sin tid håndterte byen New York. Trist men sant. Det siger innover dem nå.

I ettertid litt vemodig, på grensen til det pinlige, hvordan økonomer i forkant av innføring av euro fokuserte på hvorvidt landene ville ha noenlunde sammenfallende konjunkturer – for da ville felles valuta med felles rente ikke være så galt – og så bort fra hva som ble problemet, nemlig den enorme tilgangen på lån til lav rente som land med ett stod overfor, i det de tok euroen i bruk.

Det som forståegpåere forkynte var sikre papirer, er ikke det. Konsekvensen er grei. Tap må tas. Men hvem skal ta tapene? Og hvordan? Det er det ene problemet. Og egentlig det minste. Det andre problemet er hvordan få fart på produksjonen i Hellas

Ivrige, men ukritiske kjøpere av greske statspapirer har seg selv å takke. Frivillig ”haircuts” kalles det, når eiere av greske statsobligasjoner går med på å få igjen bare halvparten av pålydende. Statens gjeld som andel av BNP kan dermed reduseres fra 160 prosent til 120 prosent, gitt at en del temmelig optimistiske antakelser slår til. Det hjelper. Balansen for Hellas ser penere ut. Men det andre problemet forblir uløst; hvordan få fart på den løpende produksjonen? Hvordan få folk i resten av verden til å kjøpe mer greske varer og tjenester, samtidig som grekerne tar ned eget forbruk?

En nedskrivning av valutaen kombinert med finanspolitiske innstramninger er den tradisjonelle veien å gå. Men Hellas har ingen valuta å skrive ned. Det perfekte virkemidlet i den situasjonen Hellas befinner seg i er ikke tilgjengelig. ”Quel malheur”, ville franskmennene sagt, hvilken ulykke. Det samme sa argentinerne i 2002. Elleve år tidligere hadde de høytidelig erklært at fra nå av og i all tid fremover skulle én argentinske peso være lik én amerikansk dollar. Det funkete bra en stund. Så funkete det ikke så bra. Ganske enkelt fordi inflasjonen i Argentina var markant høyere enn den i USA. Man konkurrerte seg ut av markeder. Underveis hadde Argentina gjort store låneopptak i utlandet. Hvordan håndtere en slik situasjon? To grep settes. Man sier farvel

til løftet om at én peso skal være lik én dollar. Og man stanser betjeningen av statens gjeld, også den til utlandet.

Hellas er på god vei til å gjøre det samme. Men problemet for Hellas er mer intrikat. En nedskrivning av valutaen krever at man trer ut av den monetære unionen og tar drakmen tilbake som landets pengeenhet. Enorme praktiske og juridiske problem reiser seg, i tillegg til de økonomiske. Men la oss forutsette vekk de praktiske og juridiske problemene. Hva vil Hellas gjøre om drakmen igjen er landets valuta? Skrive den kraftig ned. Når landets valuta faller i verdi, betyr det at utenlandske varer og tjenester stiger i pris. Alle rammes. Og alle rammes likt. Om de nominelle lønningene ligger fast, vil kjøpekraften av pengene gå ned. Reallønnen går dermed ned. Ikke ved færre drakmer i lønningsposen. Men ved at drakmene har mindre kjøpekraft. En devaluering kan således sees som en koordinert å ta ned kjøpekraften til folk flest på. Siden alle rammes likt, vil konsekvenser av en nedskrevet valuta lettere aksepteres. Som det nå er i Hellas, prøver myndighetene å redusere de nominelle lønningene. Mens greske myndigheter har bare kontroll på lønningene til ansatte i offentlig sektor. Og de vil ikke godta lavere lønn når ikke de i privat sektor er med og tar i et tak. Bedre blir det ikke av at inntekter i privat sektor i Hellas ikke sjelden unndras beskatning. Hvor meget lettere med et pennestrøk å endre én pris, nemlig valutakursen, enn å prøve å endre tusenvis av priser, nemlig alle de eksisterende lønnsavtalene. Samtidig gir en devaluering bedre konkurranseevne. Produksjon og sysselsetting kan man påregne tar seg opp.

Om solidariteten i samfunnet ikke er så godt etablert, og skippertaksmentaliteten lite utbredt, da er det ikke enkelt å få gjennomslag for lønnsnedgang over hele fjøla. Egen valuta, som kan skrives ned, finnes det knapt noen god erstatning for.

Hva er luksus? Å kunne gjøre det man har lyst til. I Hellas tyder meningsmålinger på at syv av ti ønsker bibehold av euro som landets valuta. Den luksus det er ikke å ha egen valuta, kan det se ut for at grekerne ikke lenger kan koste på seg.